

ДИСКУСІЇ

Ігор Немчинов

РАДЯНСЬКИЙ «МІФ ЗАСНУВАННЯ»: ЗМІНА ВІХ У 1930-Х РОКАХ

Увага до сталінського періоду радянської історії за межами Росії є цілком зрозумілою та виправданою. Влада та суспільство у цій країні упродовж кількох останніх років неухильно скочуються до форм та норм суспільно-політичного життя, які у дещо полегшеному вигляді надто нагадують сталінські. Така тенденція, надто після нетривалого періоду відносно демократичного розвитку, потребує історико-філософського аналізу із залученням значного матеріалу з суміжних філософських та гуманітарних дисциплін.

Серед текстів, які привертають увагу у контексті нашого дослідження, слід вказати на велику книгу Дейвида Бранденберґера [Brandenberger 2002]. Щоправда, не з усіма положеннями автора ми можемо погодитися. Так, вже у першому абзаці вступу він пояснює ідеологічний поворот середини 1930-х років «загрозою війни та необхідністю масової мобілізації» [Brandenberger 2002: 1]. На наш погляд, таке пояснення своєрідної зміни віх є занадто вузьким. СРСР жив в очікуванні (якщо не сподіванням) війни упродовж й усього попереднього періоду. Однак між відмовою від підтримки «зміновіховців» й до початку того повороту, який ще у 1946 році Микола Тімашев назвав «великим відступом» [Timasheff 1946], лежить десяток років.

Більш прийнятною видається теза Бранденберґера про те, що націонал-більшовицький курс «позначив собою перетворення радянської ідеології: мовчазне визнання переваги популістських й навіть націоналістичних ідей над пропагандою, побудованою навколо принципів утопічного ідеалізму» [Brandenberger 2002: 2]. Дійсно, це не було «винайденням традиції», а, радше, поверненням до традиції. «Споконвічний» російський лад виявився цілком слушним підмурком для «модернізації згори».

Проте, ми не можемо погодитися з думкою американського дослідника, що нова лінійка національних героїв з російського минулого була лише «інструментальним додатком до офіційної радянської ідеології, і його не треба вважати переходом до справжнього, широго націоналізму або фундаментальним відступом від вірності режиму ідеям марксизму-ленінізму» [Бранденберґер 2015]. Як мінімум, у даному контексті слід розрізняти «марксизм» та «ленінізм». Вже Ленін досить утилітарно підійшов до Марксового спадку, зробивши спробу підігнати одні й затушувати інші його положення, виходячи з необхідності легітимації захоплення влади та побудови своєї держави. Перетворення марксизму на ленінізм добре описано Анджеем Валі-

© І. Немчинов, 2017

цьким [Валіцький 1999]. Крім того, й самий Бранденбергер визнає, що «оскільки великодержавність прагнула стати домінуючим компонентом ідеології, роль марксизму-ленінізму та пролетарського інтернаціоналізму часто обмежувалася *лише* (курсив наш – *I.H.*) рівнем риторики» [Brandenberger 2002: 6-7].

Тому помиляється Стівен Коткін, котрий провадить думку, що націоналістичний поворот Сталіна є сумісним з автентичним марксизмом. С. Коткін пише про «занурення Сталіна у марксизм» [Kotkin 2015: 427], про те, що Сталін постійно повертався до праць Леніна, й це на думку дослідника, свідчить про те, що він дивився на світ крізь призму марксизму [див.: Kotkin 2015: 462].

Як зазначає Катерина Кларк, «націоналізм, інтернаціоналізм, навіть космополітизм не відрізнялися, але значною мірою перемішувалися один з одним у суміші, властивій десятиріччю» [Clark 2011: 5]. Але саме це свідчить про компілятивний характер освоєння історії. Інтернаціоналізм залишався ширмою, за якою здійснювався сталінський поворот до великоросійського націоналізму. Тоталітарні режими за своєю природою є еkleктичними. Вони звертаються (й не безуспішно) до мас з тими посланнями, які найбільш імпонують тим чи іншим верствам населення, таким чином розширюючи соціальну базу своєї підтримки. Крім того, така поведінка диктувалося й творчою імпотенцією фашистської та більшовицької еліт, які найчастіше були нездатні сформувати нові смисли та образ майбутнього. Представники так званих наукової та творчої еліти не стільки пропонували новий зміст суспільного дискурсу, скільки намагалися вгадати, що на тому чи іншому етапі мутації режиму відповідає задумам дуче, фюрера або вождя.

Сталін усвідомлював, що підстави суспільного буття аж ніяк не ґрунтуються на будь-яких раціональних конструкціях, отже, авторитарна (й тоталітарна) влада повинна не дозволяти своїм підданам вдаватися до раціонального обговорення природи та суті порядку речей (перш за все, природи та суті самої влади). Бо кожна нова відповідь породжуватиме сумніви та недовіру до її правдивості, нові питання, наслідком яких стане розумове «бродіння». Сталіна жахала сама думка про «бродіння». Він бив лівих критиків повороту до російського націоналізму не через інакше розуміння марксизму-ленінізму, а тому, що його піддані (у даному випадку «бійці ідеологічного фронту») повинні були беззастережно приймати настанови командира («сталінські вказівки»), а не обговорювати їхню правильність та доцільність. В ідеологічній сфері його ідеалом був той ідеолог (історик чи митець), хто, готовий був змінювати напрямок своїх думок швидко й у цілковитій відповідності до змін «лінії партії». Сталіну цілком вдалося такого ідеолога виховати...

У нашій статті ми хочемо дослідити процес цього «виховання» й, головним чином, проаналізувати причини зміни віх середини 1930-х років з точки зору пошуку Сталіним «міфу заснування» тієї Росії, яку він створював «під себе».

I

Кожен режим, незалежно від ступеня його демократичності, постійно потребує легітимації. У демократичних політичних системах вона здійснюється шляхом виборів, на яких влада отримує мандат довіри від громадян. В авторитарних та тоталітарних режимах, в яких вибори або скасовано, або зведено до формальної процедури, легітимація здійснюється шляхом апеляції до минулого, шляхом конструювання колективної пам'яті на основі історичного гранд-нарративу.

Підкреслимо, що історичний наратив й саме минуле ніколи не збігаються. Наратив репрезентує певний образ минулого. У процесі репрезентації вибираються найбільш знакові фігури та події, впізнавання яких масовою свідомістю робить їх наріжними каменями національної історії. Символи минулого (а по суті, сьогодення й майбутнього) проникають до масової свідомості через шкільні та вузівські підручники, через художню літературу, кінематограф, телебачення, місця пам'яті, національні свята й, зрештою, особистий повсякденний досвід людей. Й хоча «наратив пам'яті» спирається на історичні свідчення, відбір джерел є справою відносно вузького кола його безпосередніх творців, котрі обмежені вимогою дотримання правил поетики жанру, а також необхідністю спиратися на політичну доцільність. А доцільність ця полягає у необхідності конструювання «міфу заснування», підмурку усього історичного наративу.

Захопивши владу у жовтні 1917 року, більшовики зробили спробу вести відлік «нової ери» від цієї події. У цьому контексті дореволюційна історія Росії й уся світова історія перетворювалися на передісторію. «Велика жовтнева соціалістична революція» (хоча називати переворот так почали лише з 1927 року) повинна була стати «міфом заснування» нової держави та нового соціального ладу. Відповідно, у перші роки після Жовтня ідеологія повинна була базуватися на інтернаціоналізмі (світова революція очікувалася з дня на день аж до середини 1930-х років) й на постулаті про класову боротьбу як рушійну силу історичного процесу, що й мала результатом створення «першої у світі держави робітників та селян».

«Викладання історії з тієї точки зору, щоб навчити людей ідеї поступовості, закономірності, еволюції, має бути відкинута, – безапеляційно заявив нарком освіти РРФСР Анатолій Луначарський у 1918 році, – викладання історії у напрямку національної гордості, національного почуття тощо має бути відкинута; викладання історії, що прагне у прикладах минулого знайти гарні зразки для наслідування, теж має бути відкинута» [Луначарский 1918: 10]. Відповідно до цієї доктрини вже навесні 1919 р. юридичні та історико-філологічні факультети університетів були закриті, а замість них були створені факультети суспільних наук. У 1921 р. засновуються інститути з підготовки «червоної професури», а на факультетах суспільних наук історична освіта обмежується здебільшого вивченням економічного розвитку та революційного руху у Росії XIX – початку XX ст. У 1922 р. деякі з тих «буржуазних істориків», хто не перевчився й зберіг колишні погляди, висилаються з країни.

Але й після реалізації цих заходів Юрій Ларін, тесть Миколи Бухаріна, невдоволений ситуацією, закликав перейти до ознайомлення з історією «великими мазками»: докам'яна людина, людина кам'яної техніки, доба металу й сучасність. «Спрощення функцій до дійсно необхідних розмірів – ось що має стати правилом реформи як цієї справи, так й усього держaparату, – писав він. – Поставити справу так – значить разом з тим створити широку можливість для пристосування до виконання цих функцій (у даному випадку викладання історії у середній школі) соціально близьких нам елементів» [Ларин 1924: 84].

Очевидно, що такому ідеологічному підходу найбільше відповідала діяльність історика-марксиста Михайла Покровського та його послідовників, котрі, виходячи з формаційного підходу, рішуче відкидали дореволюційну історію під знаком «великоросійського шовінізму». У концепції Покровського, що грішила начотництвом та зведенням усього розмаїття історичних процесів до вузьких рамок формаційної теорії Маркса, були й цілком здорові думки. Втім, у нас немає намірів робити аналіз

поглядів Покровського. Його злет та падіння (на щастя особисто для нього – посмертне) пояснив Павло Мілюков ще у 1937 році, наголосивши, що Покровський не вгадав зміну настрою Сталіна щодо російської історії [див.: Мілюков 2004].

А зміна ця відбувалася досить високими темпами. Ще у червні-липні 1930 року на XVI з'їзді ВКП (б) у доповіді Сталіна та виступах інших партійних лідерів було підкреслено небезпеку націоналізму, як «ухилу до місцевого націоналізму», так й «ухилу до великоросійського шовінізму» [див.: XVI съезд 1931: 54-56]. У «Резолюції до Звіту ЦК ВКП (б)» було прямо вказано: «Головну небезпеку на даному етапі становить великодержавний ухил, який намагається ревізувати основи ленінської національної політики й під прапором інтернаціоналізму прикриває прагнення відживаючих класів колишньої великоруської нації повернути собі втрачені привілеї» [ibid.: 716]. Відгукуючись на рішення XVI з'їзду ВКП (б), Товариство істориків-марксистів ухвалило тези «Про завдання марксистської історичної науки у реконструктивний період», в яких зазначалося: «XVI з'їзд у всій широті поставив перед партією національне питання, вказавши на особливу небезпеку, яку у цей момент становить ухил до великоросійського націоналістичного шовінізму... На істориків згідно з постановами XVI з'їзду лягає не тільки обов'язок всіляко викривати великодержавний ухил... та прояви національного шовінізму в історичній літературі» [Фракция 1931: 10].

А уже на засіданні Політбюро ЦК ВКП (б) 5 березня 1934 р., коли нарком освіти РРФСР Андрій Бубнов запропонував не обмежуватися поступальною дореволюційною «історією СРСР», а надавати виклад «історії народів Росії», Сталін стримав його, різко відкинувши цю ідею, й запропонував створити єдиний наратив, що охоплює «тисячолітню історію Росії». Як записав у своєму щоденнику історик Сергій Піонтковський, учасник того засідання, Сталін заявив, що «російський народ у минулому збирав інші народи, до такого ж збирання він приступив й зараз» [Литвин 2009: 507].

29 березня того ж року Політбюро ухвалило рішення відновити з 1 вересня 1934 року історичні факультети університетів Москви та Ленінграду, а 9 червня Секретаріат ЦК ВКП (б) ухвалив постанову «Про уведення у початковій та неповній середній школі елементарного курсу загальної історії та історії СРСР».

Тобто, між 1930-м та 1934-м роками більшовики суттєво змінюють історичну риторичку. Сталін та його оточення у якості перехідного етапу від боротьби з «великоросійським шовінізмом» до «державництва» висувають гасло «дружби народів». Відповідно, історики та діячі культури повинні були шукати та доводити багатомірові історичні зв'язки народів СРСР, їхню культурну взаємозалежність та необхідність для цих народів у той чи інший спосіб інтегруватися до Росії. Паралельно, задовго до знаменитого сталінського тосту про російський народ 1945 року, однією з головних складових ідеології «дружби народів» стало визнання того, що росіяни – перші серед рівних народів СРСР, «старший брат». Нова ідеологія повинна була сприяти консолідації народів Союзу, конструюючи єдину національну спільність на основі великоросійського народу.

Слід підкреслити, що зміну позиції влади у ставленні до історії, що відбулася з початку 1930-х років, було обумовлено культивуванням нового «радянського патріотизму» лише у тактичному сенсі. Стратегічно звернення до міфологізованої історії є однією з важливих рис тоталітарних режимів. Подібне відбувалося й в Італії, й у Німеччині. Історики та історія опинилися на передовій ідеологічного фронту. А на фронті всі підкоряються наказам головнокомандуючого. Якщо, кажучи про історичний наратив у Російській імперії, ми повинні були говорити про те, що його форму-

вали історики, чий голос так чи інакше виявлявся злитим з голосом влади [Немчинов 2010: 11], то стосовно 1930-х років можна стверджувати, що автором нарративу була сама влада в особі Сталіна. Саме його висловлювання, тексти та «вказівки» були тим кістяком, на який нанизувалися наукові та художні історичні тексти. «Сталінські вказівки, – писала історик Ганна Панкратова (у майбутньому – «генерал» радянської історичної науки) про чверть століття радянської історичної науки, – що стосувалися як загальних проблем, так й окремих конкретних питань історії, стали основою для рішучого перелому на фронті історичної науки. Важко переоцінити їхнє величезне значення для всієї подальшої роботи радянських істориків. (...) Вони змусили їх багато чого переглянути, переоцінити та перебудувати відповідно до вказівок товариша Сталіна» [Панкратова 1942: 34].

II

«Ліві» критики та політики намагалися пручатися зміні історичної парадигми. Про це цікаво пише Д. Бранденбергер [Бранденбергер 2015]. На початку 1936 року Бухарін надрукував статтю у газеті «Известия», в яких називав росіян до 1917 року «нацією Обломових» [див.: Бухарін 1936], писав про те, що недовіра неросійських народів до росіян є природним наслідком царської колоніальної політики. Відзначимо, що обидві ідеї не тільки довгий час були частиною більшовицького дискурсу, а й особисто належали Леніну. Це не врятувало Бухаріна від потужної критики у «Правде» (подроблиці справи див.: [Дымерская 1985]).

Серед діячів культури також знайшлися такі, хто не надто швидко зорієнтувався у зміні «лінії партії». У травні 1936 року Московський театр сатири, що замовив Михайлу Булгакову комедію про Івана Грозного, відмовився від прем'єри «Івана Васильовича» відразу після генеральної репетиції. У червні Булгаков приступив до роботи над лібрето опери «Мінін та Пожарський» Бориса Асаф'єва. Але й тут на нього чекало фіаско. Партійні керівники вважали, що текст Булгакова не є достатньо патріотичним. Історія тягнулася до 1938 року, але оперу за життя Булгакова не було поставлено.

Восени 1936 року було заборонено п'єсу Дем'яна Бедного «Богатирі». У постанові Політбюро від 14 листопада 1936 року цей твір був підданий нищівній критиці за «антиісторичне та знущальне зображення хрещення Русі, що було насправді позитивним етапом в історії російського народу» [цит. за Максименков 1997: 221]. 8 грудня 1936 р. Д. Бедний написав скаргу Сталіну, але отримав жорстку відповідь: «Керівники революційних робітників всіх країн з жадібністю вивчають повчальні історії робітничого класу Росії, його минуле, минуле Росії (...) А Ви? Замість того, щоб осмислити цей найбільший в історії революції процес та піднятися на висоту завдань співака передового пролетаріату, пішли кудись в балку й, заплутавшись між нудними цитатами з творів Карамзіна й не менш нудними висловами з “Домострою”, почали виголошувати на весь світ, що Росія у минулому була посудиною гидоти й запустіння, що нинішня Росія є суцільною “Перервою”, що “лінь” та прагнення “сидіти на печі” є чи не національною рисою росіян взагалі, а значить й – російських робітників, які, зробивши Жовтневу революцію, звичайно, не перестали бути росіянами. Й це називається у Вас більшовицькою критикою! Ні, вельмишановний т. Дем'ян, це не більшовицька критика, а наклеп на наш народ» [Сталин 1951: 24-25].

Втім, поодинокі випадки критики та невідповідності того чи іншого мистецького твору новій лінії слід вважати, радше, непорозумінням, ніж свідченням наявності серйозної альтернативи новим поглядам Сталіна на історію Росії.

III

У вересні 1937 року вийшов друком підручник «Короткий курс історії СРСР» під редакцією Андрія Шестакова. Ідеологічно він виявився римейком російського гранд-нарративу, «звичайної схеми» російської історії, про яку писав ще Михайло Грушевський [див.: Грушевський 1904]. Початком «історії СРСР» проголошувалася Київська Русь, потім лінія наступності через Московські князівство та царство й імперію Романових простягалася до СРСР. Неросійські народи виходили на сцену у міру залучення їх до царства або імперії.

Підручник отримав галасливі схвальні відгуки у пресі, його проголошували не інакше як «великою перемогою на історичному фронті» [Большая победа 1937: 6]. Сталін однозначно заявив про свою підтримку даного нарративу. 7 листопада 1937 року після параду на честь двадцятої річниці революції, партійні керівники зібралися на квартирі Климента Ворошилова, де Сталін проголосив тост, в якому не тільки висловив ключові ідеї свого розуміння історії, а й сформулював парадигму сприйняття історії сьгоднішніми вождями РФ. «Російські царі зробили багато поганого, – переказує його Георгій Димитров. – Вони грабували та поневолювали народ. Вони вели війни та захоплювали території в інтересах поміщиків. Але вони зробили одну добру справу: збили величезну державу – до Камчатки. Ми отримали у спадок цю державу» [див.: Димитров 1997: 128-129].

Фактично, Сталін санкціонував розмивання меж між радянською та російською історіями й благословив повернення (з певними модифікаціями) традиційного сприйняття російської історії. Це було визнанням поразки спроб створення радянського історичного нарративу, що відштовхувався б від Жовтневої революції як «міфу заснування». Також це було усвідомленням необхідності легітимації своєї влади у більш широкому історичному контексті, ніж той, що починався у 1917 році.

На відміну від Леніна, в руках Сталіна були зосереджені новітні на той час засоби пропаганди. Й передусім, «найважливіше з мистецтв» – кіно. Зазначимо, що у СРСР кількість кінопроекторів збільшилася з 7331 у 1928 році до 30919 у 1939 році [Старовский 1940: 192].

У середині 1930-х років за інерцією ще вийшли у прокат «Новий Гулівер» (1935) Олександра Птушка, «Діти капітана Гранта» (1936) та «Острів скарбів» (1937) Володимира Вайнштока, в яких пропагувалася ідея світової революції. Але вже у 1937 році на кіноекранах з'явилася перша серія фільму Володимира Петрова за сценарієм Олексія Толстого «Петро Перший» (друга серія була показана роком пізніше). Роман та фільм стали вершиною масиву текстів про Петра, створених Толстим під особистим керівництвом Сталіна упродовж довгих років. Кевін Платт нарахував кілька історій, три версії п'єси, сценарій для двох частин фільму, дитячий роман та монументальний, незакінчений історичний роман, який Толстой писав з перервами два десятиліття. Як зазначає Платт, «більшість з цих робіт, зокрема, починаючи з 1929 року, мають єдину назву: Петро Перший» [Platt 2006: 48]. Сталін не тільки дозволив знімати фільм, але й переймався подробицями сценарію та перебігом зйомок. Іронія долі. Пристосуванцеві Толстому навіть не довелося кривити душою, звертаючись до особистості Петра у тому ключі, в якому це потрібно було Сталіну. «Червоний граф» виявився єдиним з помітних «зміновіховців», кому вдалося дожити у СРСР до сталінської зміни віх та пережити її.

У 1938 році з триумфом по екранах країни пройшов «Олександр Невський» Сергія Ейзенштейна. Правда, сталінське прочитання Івана Грозного та його діянь було втілено у життя пізніше – вже у 1940-х роках.

Великого значення більшовики надавали пам'ятним датам та ювілеям дореволюційних письменників. Так, важливою віхою сталінського повороту став ювілей з дня смерті Пушкіна, що широко відзначався у лютому 1937 року. Сталінська влада повертала Пушкіна на «корабель історії» й тим самим привласнювала його спадщину, намагаючись засвідчити своє шляхетне походження. Саме тоді сформувався образ російських письменників як старших товаришів та вчителів письменників народів СРСР. Таке тлумачення набуло розвитку та завершеного вигляду у численних біографічних фільмах та книжках, що з'явилися у 1940-50-х роках.

Наприкінці 1938 року було поставлено крапку у справі про «школу Покровського». У Постанові ЦК ВКП (б) від 14 листопада 1938 р. «Про постановку партійної пропаганди у зв'язку з випуском “Короткого курсу історії ВКП (б)”» було зазначено: «В історичній науці до останнього часу антимарксистські збочення та вульгаризаторство були пов'язані з так званою “школою” Покровського, яка тлумачила історичні факти викривлено, всупереч історичному матеріалізму висвітлювала їх з точки зору сьогодення, а не з точки зору тих умов, в обстановці яких протікали історичні події, й, тим самим, спотворювала дійсну історію» [ЦК ВКП (б) 1938]. Були видані збірки статей істориків, спрямовані проти Покровського. Прощання з Покровським, що відбувалося під гаслом боротьби з «антимарксистським ухилом», остаточно засвідчило зміну віх у пошуку «міфу заснування» сталінської держави...

*

Можемо констатувати, що у середині 1930-х років більшовики відмовилися від «національного нігілізму» у ставленні до російської історії та здійснили перехід на позиції великоросійського етатизму. Спочатку – у межах «радянського патріотизму», згодом – відповідно до російського історичного гранд-нарративу. Цей перехід був викликаний не стільки необхідністю залучити до процесів модернізації якомога більш широких верств населення, скільки намаганням легітимізувати одноосібну владу Сталіна зверненням до історії, певним чином інтерпретованої. Вибір історичних персонажів (Петро I, Невський, Грозний) та подій (перемоги над шведами та німцями, придушення спротиву бояр та церкви, модернізація «згори») диктувався потребою закріплення у масовій свідомості модифікованої під сучасні потреби «трійчатки» С. Уварова. У ній влада Сталіна фактично замістила самодержавство, сталінське прочитання марксизму-ленізму – православ'я, а народність виявилася великоросійською з мінімальними вкрапленнями «національної» складової, відповідно до тієї чи іншої республіки Союзу.

У СРСР, як й раніше – у Російській імперії, філософування відбувалося значною мірою у межах осмислення історії. У свою чергу, це осмислення мало не стільки раціональний, скільки емоційний характер. Причому, це стосується не тільки митців, але й професійних істориків та філософів. Тому, на нашу думку, залучення викладачого вище матеріалу є край важливим для історико-філософського аналізу відповідної доби.

Особливо, з огляду на те, що історики та митці, що сформувалися у 1930-ті роки, вийшли на провідні ролі в історичній науці та у творчих союзах у 1960-70-х роках, що дозволило радянському істеблішменту не допустити радикальної відмови від

сталінської спадщини, досить спокійно згорнути доволі боязкі спроби переосмислення російського історичного гранд-нарративу та дозволити сформуватися у середовищі гуманітаріїв націоналістичному крилу – так званій «російській партії».

Слід погодитися с думкою Девіда Брандербергера, що виникнення російської національної ідентичності у радянському середовищі було «побічним продуктом» [див.: Brandenberger 2010: 730]. Втім, цей продукт виявився таким, що зберігся упродовж тривалої консервації й знову подається до ідеологічного столу Кремля.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- XVI съезд Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков). Стеногр. отчет. (1931). Москва, & Ленинград: ГИЗ.
- Большая победа на историческом фронте. (1937). *Исторический журнал*, 8, 6-12.
- Бранденбергер, Д. (2015, 5 жовтня). “Спрошений псевдосоціалістичний расизм”: Дебати про напрям радянської ідеології у середовищі сталінської творчої інтелігенції (1936-1939 роки). *Historians*. Отримано з <http://historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1648-devid-brandenberger-sproshchenyi-psevdosotsialistychnyi-rasyzm-debaty-pro-napriam-radianskoi-ideolohii-u-seredovyschi-stalinskoi-tvorchoi-intelihentsii-1936-1939-roky>
- Бухарин, Н. (1936, 21 януаря). Наш вождь, наш учитель, наш отец. *Известия*, 18. Отримано з <http://dmitrystogov.livejournal.com/29041.html>
- Валіцький, А. (1999). *Марксизм і стрибок у царство свободи. Історія комуністичної утопії*. Київ: Всесвіт.
- Грушевський, М. (1904). Звичайна схема «Русскої» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства. In В. И. Ламанский (Ред.), *Статьи по славяноведению* (Вып. I, сс. 298-304). Санкт-Петербург: Тип. Имп. Акад. наук.
- Димитров, Г. (1997). *Дневник март 1933 - февруари 1949. Избрано*. София: Университетско издателство “Св. Климент Охридски”.
- Дымерская, Л. (1985). Замечания к истории, или история, сотворенная по замечаниям. *Страна и мир*, 12, 43-50.
- Ларин, Ю. (1924). *Интеллигенция и Советы. Хозяйство, буржуазия, революция, госаппарат*. Москва: Госиздат.
- Литвин, А. Л. (Ред.). (2009). *Дневник историка С. А. Пионтовского (1927-1934)*. Казань: Казан, гос. ун-т.
- Луначарский, А. В. (1918). *О преподавании истории в коммунистической школе: Лекция, прочитанная на сентябрьских педагогических курсах в Петрограде в 1918 г.* Петроград.
- Максименков, Л. В. (1997). *Сумбур вместо музыки. Сталинская культурная революция. 1936-1938*. Москва: Юридическая книга.
- Милюков, П. Н. (2004). Величие и падение Покровского (Эпизод из истории науки в СССР). *Альманах “Восток”*, 12(24). Отримано з http://www.situation.ru/app/j_art_785.htm
- Панкратова, А. М. (1942). Историческая наука в СССР за 25 лет (1917-1942). *Исторический журнал*, 10, 31-48.
- Сталин, И. В. (1951). Тов. Демьяну Бедному (Выдержки из письма). In И. В. Сталин, *Сочинения* (Т. 13, сс. 23-27). Москва: ГИПЛ.
- Старовский, В. Н. (Ред.). (1940). *Культурное строительство СССР. (Статистический сборник)*. Москва, & Ленинград: Госпланиздат.
- Фракция Совета Общества историков-марксистов. (1931). О задачах марксистской исторической науки в реконструктивный период. Тезисы фракции совета Общества историков-марксистов. *Историк-марксист*, 21, 8-17. Отримано з <http://libmonster.ru/m/articles/view/ТЕЗИСЫ-ФРАКЦИИ-СОВЕТА-ОБЩЕСТВА-ИСТОРИКОВ-МАРКСИСТОВ-О-ЗАДАЧАХ-МАРКСИСТСКОЙ-ИСТОРИЧЕСКОЙ-НАУКИ-В-РЕКОНСТРУКТИВНЫЙ-ПЕРИОД>

- ЦК ВКП(б). (1938, November 19). О постановке партийной пропаганды в связи с выпуском “Краткого курса истории ВКП(б)”. *Сталинец*, 53. Отримано з http://elibrary.sgu.ru/Gazet/Univer/1938_11_19.pdf
- Brandenberger, D. (2002). *National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity. 1931-1956*. Cambridge, MA, & London, Eng.: Harvard UP.
- Brandenberger, D. (2010). Stalin's populism and the accidental creation of Russian national identity. *Nationalities Papers*, 38(5), 723-739. <https://doi.org/10.1080/00905992.2010.498464>
- Clark, K. (2011). *Moscow, the Fourth Rome: Stalinism, Cosmopolitanism, and the Evolution of Soviet Culture, 1931-1941*. Cambridge: Harvard UP. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674062894>
- Kotkin, S. (2015). *Stalin: Volume I: Paradoxes of Power, 1878-1928*. London: Penguin Books.
- Platt, K. M. F. (2006). Rehabilitation and Afterimage: Aleksei Tolstói's Many Returns to Peter the Great. In K. M. F. Platt, & D. Brandenberger (Eds.), *Epic Revisionism: Russian History and Literature as Stalinist Propaganda* (pp. 47-68). Madison: University of Wisconsin Press.
- Timasheff, N. (1946). *The Great Retreat: The Growth and Decline of Communism in Russia*. New York: Dutton.

Одержано 12.10.2016

REFERENCES

- A big victory on the historical front. [In Russian]. (1937). *Historical Journal*, 8, 6-12.
- Brandenberger, D. (2002). *National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity. 1931-1956*. Cambridge, MA, & London, Eng.: Harvard UP.
- Brandenberger, D. (2010). Stalin's populism and the accidental creation of Russian national identity. *Nationalities Papers*, 38(5), 723-739. <https://doi.org/10.1080/00905992.2010.498464>
- Brandenberger, D. (2015, 5 жовтня). “Simplistic, Pseudosocialist Racism”: Debates over the Direction of Soviet Ideology within Stalin's Creative Intelligentsia (1936-1939). [In Ukrainian]. *Historians*. Retrieved from <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1648-devid-brandenberger-sproshchenyi-psevdosotsialistychnyi-rasyzm-debaty-pro-napriam-radianskoi-ideolohii-u-seredovyshchi-stalinskoi-tvorchoi-%20intelihentsii-1936-1939-roky>
- Bukharin, N. (1936, January 21). Our leader, our teacher, our father. [In Russian]. *Izvestia*, 18. Retrieved from <http://dmitrystogov.livejournal.com/29041.html>
- Central Committee of the CPSU (b). (1938, November 19). On the organization of party propaganda in connection with the release of the “Short Course of the History of the CPSU (b). [In Russian]. *Stalinets*, 53. Retrieved from http://elibrary.sgu.ru/Gazet/Univer/1938_11_19.pdf
- Clark, K. (2011). *Moscow, the Fourth Rome: Stalinism, Cosmopolitanism, and the Evolution of Soviet Culture, 1931-1941*. Cambridge: Harvard UP. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674062894>
- Dimitrov, G. (1997). *Diary: March 1933 - February 1949. Selected passages*. [In Bulgarian]. Sofia: “St. Kliment Ohridski” UP.
- Dymerskaya, L. (1985). Remarks on history, or history, created by remarks. [In Russian]. *Strana i Mir*, 12, 43-50.
- Faction of the Council of the Society of Marxist Historians. (1931). On the tasks of Marxist historical science in the reconstructive period. Theses of the faction of the Council of the Society of Marxist Historians. [In Russian]. *Istoriik-marxist*, 21, 8-17. Retrieved from <http://libmonster.ru/m/articles/view/ТЕЗИСЫ-ФРАКЦИИ-СОВЕТА-ОБЩЕСТВА-ИСТОРИКОВ-МАРКСИСТОВ-О-ЗАДАЧАХ-МАРКСИСТСКОЙ-ИСТОРИЧЕСКОЙ-НАУКИ-В-РЕКОНСТРУКТИВНЫЙ-ПЕРИОД>
- Hrushevsky, M. (1904). Common scheme of “Russian” history and the task of rational structure of the Eastern Slavs history. [In Ukrainian]. In V. I. Lamansky (Ed.), *Articles on Slavic Studies* (Issue I, pp. 298-304). St. Petersburg: Imp. Academy of Sciences Press.
- Kotkin, S. (2015). *Stalin: Volume I: Paradoxes of Power, 1878-1928*. London: Penguin Books.
- Larin, Yu. (1924). *Intelligentsia and Soviets. The economy, the bourgeoisie, the revolution, the state apparatus*. [In Russian]. Moscow: Gosizdat.
- Litvin, A. L. (Ed.). (2009). *Diary of the historian S. A. Piontkovsky (1927-1934)*. [In Russian]. Kazan: Kazan State University.

- Lunacharsky, A.V. (1918). *On the teaching of history in the communist school: A lecture delivered at the September pedagogical courses in Petrograd in 1918*. [In Russian]. Petrograd.
- Maksimov, L.V. (1997). *Confusion instead of music. Stalin's Cultural Revolution, 1936-1938*. [In Russian]. Moscow: Yuridicheskaya kniga.
- Milyukov, P. N. (2004). The greatness and fall of Pokrovsky (Episode from the history of science in the USSR). [In Russian]. *Almanac "East"*, 12(24). Retrieved from http://www.situation.ru/app/j_art_785.htm
- Nemchynov, I. G. (2010). *Narrative Identity. Sources of the Russian Great Historical Narrative*. Kyiv: NP Dragomanov UP.
- Pankratova, A. M. (1942). Historical science in the USSR for 25 years (1917-1942). [In Russian]. *Historical Journal*, 10, 31-48.
- Platt, K. M. F. (2006). Rehabilitation and Afterimage: Aleksei Tolstoy's Many Returns to Peter the Great. In K. M. F. Platt, & D. Brandenberger (Eds.), *Epic Revisionism: Russian History and Literature as Stalinist Propaganda* (pp. 47-68). Madison: University of Wisconsin Press.
- Stalin, I. V. (1951). To Comrade Demian Bedny (excerpts from the letter). In J. V. Stalin, *Works* (V. 13, pp. 23-27). [In Russian]. Moscow: GIPL.
- Starovsky, V. N. (Ed.). (1940). *Cultural construction in the USSR. (Statistical compendium)*. [In Russian]. Moscow, & Leningrad: Gosplanizdat.
- Timasheff, N. (1946). *The Great Retreat: The Growth and Decline of Communism in Russia*. New York: Dutton.
- Valitsky, A. (1999). *Marxism and the leap at the kingdom of freedom. History of communist utopia*. [In Ukrainian]. Kyiv: Vsesvit.
- XVI Congress of the CPSU (b). Stenogr. report. [In Russian]. (1931). Moscow, & Leningrad: GIZ.

Received 12.10.2016

Ihor Nemchynov

Soviet «Founding Myth»: change of milestones in the 1930's

The author debates with the concept of the Soviet ideological turn (mid-30's) as a simple means of pre-war mobilization (David Brandenberger). The paper argues that in the 1930's the Bolsheviks refused to «national nihilism» and moved to the national Great Russian position. First – within the «Soviet patriotism», then – according to the Russian historical grand-narrative. This transition was caused by the need to involve in the process of modernization as wide population as possible, especially those who were not too inspired heroism «new era». The choice of historical figures and events of the past was dictated by the need to strengthen one-man rule of Stalin. Historians and artists, formed in the 1930's, took the leading role in science and in the creative unions in 1960-70's, which allowed the Soviet establishment to prevent the radical rejection of Stalin's legacy, to curtail the timid attempts to rethink the historical grand-narrative and to form among the so-called "Russian party".

Ihor Nemchynov, Doctor of sciences of philosophy, Professor of the Department of Philosophy, National Pedagogical Dragomanov University.

Ігор Немчинов, доктор філософських наук, професор кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Игорь Немчинов, доктор философских наук, профессор кафедры философии Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова.

e-mail: ignemch@ukr.net
